

MICHEL DE MONTAIGNE

Essays

Vertaling
FRANK DE GRAAFF

Boom

© Nederlandse vertaling Frank de Graaff | Boom, 2001, 2004, 2025
© Nawoord Alexander Roose | Boom 2025

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j^o Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van artikel 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl). Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without permission of the publisher.

Omslagontwerp: Michaël Snitker

Afbeelding omslag: Musée et Domaine National de Versailles et de Trianon, Versailles, FrancePhoto © foto Josse/Bridgeman Images

Opmaak: Boom en Peter Tychon

ISBN 978 90 2446 639 9 | NUR 730

www.boom.nl

INHOUD

Verantwoording van de vertaling	9
Montaignes levensloop	11

BOEK I

1	Hetzelfde doel wordt op verschillende manieren bereikt	21
2	Over droefgeestigheid	25
3	Wij hebben onze gevoelens niet in de hand	29
4	Hoe de ziel haar hartstochten op verkeerde objecten ontlaadt wanneer de juiste haar ontbreken	37
5	Of de commandant van een belegerde plaats naar buiten moet komen om te onderhandelen	40
6	Het uur der onderhandelingen is een uur van gevaar	43
7	Beoordeel onze handelingen naar onze bedoeling	46
8	Over ledigheid	48
9	Over leugenaars	50
10	Over vlot of langzaam spreken	56
11	Over voorspellingen	59
12	Over standvastigheid	64
13	Het ceremonieel bij ontmoetingen tussen koningen	67
14	Dat ons gevoel voor goed en kwaad grotendeels afhangt van de mening die wij daarover hebben	69
15	Wie een versterking zonder reden hardnekkig blijft verdedigen wordt gestraft	90
16	Over het bestraffen van lafheid	92
17	Een eigenaardigheid van bepaalde ambassadeurs	94
18	Over angst	98
19	Dat men pas na onze dood over ons geluk mag oordelen	101
20	Filosoferen is leren te sterven	104
21	Over de kracht van de verbeelding	123
22	De een z'n dood is de ander z'n brood	136
23	Over gewoonte en over het feit dat een ingeburgerde	

23	Over gewoonte en over het feit dat een ingeburgerde regel niet gemakkelijk te veranderen is	137
24	Verschillende uitkomsten van hetzelfde plan	156
25	Over betweterij	167
26	Over de opvoeding van kinderen	181
27	Het is dwaasheid van ons kritisch vermogen te laten afhangen wat waar en onwaar is	219
28	Over vriendschap	224
29	Negenentwintig sonnetten van Étienne de La Boétie	239
30	Over gematigdheid	241
31	Over de kannibalen	247
32	Dat men terughoudend moet zijn als men zich inlaat met een oordeel over Gods beschikkingen	261
33	Met je leven betalen om aan je lusten te ontkomen	264
34	Vaak vindt men de fortuin in het voetspoor van de rede	266
35	Over een gebrek in ons maatschappelijk systeem	270
36	Over de gewoonte om kleren te dragen	272
37	Over Cato de Jongere	276
38	Hoe we om hetzelfde huilen en lachen	281
39	Over eenzaamheid	285
40	Overwegingen aangaande Cicero	298
41	Je roem niet met anderen delen	304
42	Over de ongelijkheid onder de mensen	307
43	Over de wetten op de weelde	318
44	Over slapen	321
45	Over de slag bij Dreux	324
46	Over namen	326
47	Over de onzekerheid van ons oordeel	332
48	Over strijdrossen	339
49	Over oude gebruiken	349
50	Over Democritus en Heraclitus	355
51	Over de ijdelheid van woorden	359
52	Over de spaarzaamheid van de klassieken	363
53	Over een gezegde van Caesar	364
54	Over nutteloze vernuftigheden	366
55	Over geuren	370
56	Over gebeden	373
57	Over leeftijd	384

Inhoud

BOEK II

1	Over de onbestendigheid van ons handelen	389
3	Een gewoonte van het eiland Cea	409
4	Morgen is er weer een dag	425
5	Over het geweten	428
6	Over oefenen	433
7	Over eervolle beloningen	445
8	Over de genegenheid van vaders voor hun kinderen	449
9	Over de wapens van de Parthen	471
10	Over boeken	475
11	Over wreedheid	491
12	Apologie voor Raymond Sebond	508
13	Oordelen over het sterven van anderen	711
14	Hoe onze geest zichzelf hindert	719
15	Dat onze begeerte sterker wordt door de moeilijkheden die zij ontmoet	720
16	Over roem	727
17	Over eigendunk	743
18	Over loochenen	781
19	Over de vrijheid van geweten	787
20	Ons genot is nooit onvermengd	792
21	Tegen de lediggang	796
22	Over postrijden	801
23	Over kwalijke middelen voor een goed doel	803
24	Over de grootheid van Rome	808
25	Niet doen alsof men ziek is	810
26	Over duimen	813
27	Lafheid, de moeder van de wreedheid	815
28	Alles heeft z'n tijd	826
29	Over de deugd	829
30	Over een gedrochtelijk kind	838
31	Over woede	840
32	Een verdediging van Seneca en Plutarchus	849
33	De geschiedenis van Spurina	857
34	Opmerkingen over Caesars methoden van oorlog voeren	865
35	Over drie goede vrouwen	875
36	Over de meest voortreffelijke mannen	884
37	Over de gelijkenis tussen kinderen en hun vaders	892

BOEK III

1	Over het nuttige en het eervolle	929
2	Over berouw	947
3	Over drie vormen van omgang	963
4	Over verstrooiing	977
5	Over enige verzen van Vergilius	989
6	Over voertuigen	1059
7	Over de nadelen van een hoge positie	1081
8	Over de kunst van het gesprek	1087
9	Over ijdelheid	1115
10	De beheersing van de wil	1185
11	Over kreupelen	1212
12	Over fysiognomie	1225
13	Over de ervaring	1258
	Nawoord – <i>Alexander Roose</i>	1323

Verantwoording van de vertaling

Voor de vertaling van de *Essais* werd gebruik gemaakt van de in 1962 verschenen nieuwe editie van de in 1930 onder redactie van Pierre Villey te Parijs uitgegeven 'Édition conforme au texte de l'exemplaire de Bordeaux', alsmede van de in 1962 in de Bibliothèque de la Pléiade verschenen editie van de *Oeuvres complètes*. Met 'l'exemplaire de Bordeaux' wordt aangeduid Montaignes handexemplaar van de vijfde editie (1588), waarin de auteur aantekeningen en toevoegingen schreef voor de zesde druk.

De aanduidingen (a), (b) en (c) in de tekst behoeven enige toelichting. De moderne lezer zal nogal eens node de samenhang missen die hij van een essay verwacht. Dit komt mede doordat Montaigne in de twintig jaar dat hij aan de *Essays* schreef voortdurend reeds bestaande teksten heeft omgewerkt. Deze omwerkingen bestaan vooral uit kortere en langere invoegingen, waarbij Montaigne zich weinig bekommerde om het verband met de bestaande tekst.

Montaigne is rond 1571 begonnen met het schrijven van essays, en als in 1580 de eerste editie verschijnt, bevat deze de boeken I en II. In 1582 verschijnt de tweede editie, die identiek is aan de eerste op enkele onbelangrijke toevoegingen na, die voornamelijk geïnspireerd zijn door Montaignes reis door Italië. In 1587 verschijnt de derde editie, die identiek is met de tweede. De tekstversie van deze editie wordt aangeduid met (a).

In 1588 komt dan een nieuwe editie, waarin de eerste twee boeken uitgebreid zijn met meer dan 600 toevoegingen, en een derde boek is toegevoegd. De tekst van deze editie wordt aangeduid met (b).

Van deze druk is Montaignes handexemplaar bewaard gebleven. In dit boek heeft hij wederom allerlei wijzigingen en toevoegingen geschreven, in de kantlijn, op andere onbedrukte plekken en op ingevoegde blaadjes, dit ten behoeve van een volgende druk, die hij door zijn overlijden in 1592 niet meer tot stand heeft kunnen brengen. De tekst van dit handexemplaar wordt met (c) aangeduid. In 1595 verschijnt deze herziene editie, bezorgd door twee vrienden, Pierre de Brach en Mille de Gournay, wie door

Montaignes weduwe een kopie van het handexemplaar (c) en andere papieren uit de nalatenschap ter beschikking was gesteld. De uitgevers van deze editie zijn, wat in die tijd niet ongebruikelijk en ontoelaatbaar was, nogal vrij met de tekst omgesprongen, zodat voor de hand zou liggen Montaignes handexemplaar (c) als definitieve tekst te beschouwen. Dit exemplaar is later ingebonden, en bij die gelegenheid is hier en daar tekst die in de marge stond afgesneden, en bovendien zijn alle losse blaadjes verdwenen. De editie van 1595 moet derhalve geraadpleegd worden om de verliezen aan te vullen.

Letter (a) wil dus zeggen: het volgende vinden we al in de eerste drie drukken; (b): het volgende is nieuw in de druk van 1588; (c) het volgende is een toevoeging in Montaignes handexemplaar.

Bij de vertaling kon, voor de Boeken I en II, gebruik gemaakt worden van een eerdere vertaling in manuscript van de hand van mr. K.F.A. ten Bruggencate in de bewerking van de romanist drs. H. Griep-Intven, de vertaling van Boek III is voor een deel gebaseerd op werkvertalingen van de in 1989 overleden romanist drs. Frans Montens. De slotversie van de vertaling werd op onnauwkeurigheden nagelopen door de neerlandicus drs. R.J. Veenhoven.

De uitgever

Montaignes levensloop

1533 – Op 28 februari wordt Michel de Montaigne, derde kind van Pierre Eyquem en Anthony de Louppes, geboren op het kasteel van Montaigne. Michel wordt aan een Duitse gouverneur toevertrouwd, die hem in het Latijn opvoedt.

1536 – Michels vader wordt aangesteld tot onderburgemeester van Bordeaux.

1539-40 – Montaigne wordt op het college van Guyenne ondergebracht, waar hij zeven jaar zal verblijven; hij doet daar zijn kennis en liefde voor de Latijnse dichtkunst op.

1544 – Geboorte van Françoise de la Chassaïgne, Montaignes latere echtgenote.

1548 – Oproer te Bordeaux over de zoutbelasting en de daarop volgende wrede onderdrukking door de maarschalk de Montmorency.

1549 – Onder andere als gevolg van deze gebeurtenissen wordt Michel door zijn vader naar Toulouse gestuurd voor zijn juridische scholing.

1554 – Montaigne, 21 jaar oud, wordt tot raadsheer benoemd aan het Cour des Aides te Périgueux. Drie jaar later wordt deze instelling opgeheven, de raadslieden worden ondergebracht bij het parlement van Bordeaux.

1554-56 – Pierre Eyquem burgemeester van Bordeaux. Montaigne moet in deze periode voor het eerst, in het gezelschap van zijn vader, Parijs bezocht hebben.

1557 – Montaigne treedt toe tot het parlement van Bordeaux. Hij leert er de drie jaar oudere Étienne de La Boétie kennen, met wie hij gedurende zes jaar een hechte vriendschap zal onderhouden.

1559 – Begin van een periode van woelingen, samenzweringen en vervolgingen tegen de hugenoten in Bordeaux, waaraan het Edict van Verdraagzaamheid begin 1562 een einde maakt. Montaigne reist naar het hof, te Parijs en Bar-le-Duc, waar hij in het gezelschap verkeert van Frans II.

1561 – In opdracht van het parlement van Bordeaux bezoekt

Montaigne het hof ten tweeden male. Hij blijft er anderhalf jaar en beproeft er zijn politieke ambities.

1562 – Het Edict van 17 januari, dat de protestanten het recht van vergadering geeft. Montaigne is getuige van de verovering van Rouen op de hugenoten door het leger van de koning. Hij komt daar in aanraking met inboorlingen uit Brazilië. Op 25 juli ondertekent het parlement van Bordeaux de acte van geloof.

1563 – Montaigne keert in Bordeaux terug. Op 18 augustus sterft Étienne de La Boétie.

1565 – Tijdens zijn bezoek in januari aan Guyenne houdt Karel IX hof te Bordeaux. In september huwt Montaigne Françoise de la Chassaigne; zij zou moeder worden van zes dochters.

1568 – Dood van Pierre Eyquem. Michel wordt heer van Montaigne.

1569 – Montaigne publiceert in Parijs de vertaling van Raimond Sebonds *Théologie naturelle*.

1570 – Montaigne reist naar Parijs om er de Latijnse verzen en de vertalingen van La Boétie uit te geven.

1571 – Montaigne trekt zich op zijn kasteel terug, naar eigen zeggen het openbare en politieke leven moe, om er nog in het volle bezit van zijn krachten, in alle rust en veiligheid, de dagen die hem nog resten door te brengen. 'Beroofd van de dierbaarste, schranderste, beminnelijkste en volmaaktste vriend, heeft Michel de Montaigne, om de gedachtenis aan deze wederzijdse liefde door een uniek getuigenis van zijn dankbaarheid te wijden, dit niet beter kunnen uitdrukken dan door dit geleerde werk, dat hem zoveel genoeg schenkt, aan die herinnering op te dragen' laat hij boven de boekenkast in zijn studeerkamer schrijven. Montaigne wordt officieel benoemd tot ambassadeur van Frankrijk en ridder in de orde van Saint-Michel. Karel IX benoemt hem tot kamerheer. Op 28 oktober wordt Léonor geboren, de enige dochter van Montaigne die in leven zou blijven.

1572 – Sint-Barthelomeus-nacht. Opstand van La Rochelle. Montaigne schrijft zijn eerste essays. De meeste essays in Boek I dateren van dit en het volgende jaar. Montaigne lijkt in deze jaren vooral nog in beslag genomen door politieke en militaire kwesties. Tot zijn favoriete lectuur behoren Seneca en Plutarchus. In 1572 begint de tweejarige burgeroorlog tussen de legers van de koning en de protestanten. Montaigne voegt zich, met de edelen van Guyenne, bij het koninklijke leger van de Poitou. Als diens afgezant geeft Montaigne het parlement van Bordeaux opdracht voorbereidingen te treffen voor de verdediging van de stad.

1574 – Montaigne reist in deze tijd opnieuw naar Parijs.

1576 – Montaigne schrijft een deel van de Apologie voor Raymond Sebond (boek II, hst 12).

1577 – Hendrik van Navarre benoemt Montaigne tot kamerheer. In deze jaren krijgt hij de eerste niersteenaanvallen. In dit en het volgende jaar schrijft hij een groot deel van boek II van de Essays.

1578 – Montaigne wordt eigenaar van het meer dan veertig hectaren grote woud van Bretanor, waarschijnlijk het terrein dat hij Hendrik van Navarre als jachtgebied aanbiedt.

1579 – In deze tijd moeten de essays I. 26 en 31, II. 10, 17 en 37 zijn ontstaan, de essays waarin Montaigne zich meer dan vroeger over zichzelf uitlaat.

1580 – Op 1 maart verschijnt te Bordeaux de eerste editie van de Essays, in twee delen. Om gezondheidsredenen gaat Montaigne op reis naar badplaatsen in Frankrijk, Zwitserland en Italië. Hij doet Parijs aan om koning Hendrik III zijn Essays aan te bieden. In augustus neemt hij deel aan de belegering van La Fère. In september vertrekt hij voor een reis langs Beaumont, Meaux, Bar-le-Duc, Domremy – waar hij de afstammelingen van Jeanne d'Arc familie opzoekt – naar Plombières, en vandaar via Thann en de – toen Zwitserse stad – Mulhouse naar Basel. In oktober reist hij via Baden, Augsburg, München, Innsbruck, Tirol naar Verona en Padua. Op 5 november komt hij in Venetië aan. In Ferrara legt hij bezoeken af bij de hertog en Tasso. Van Florence raakt hij niet erg onder de indruk. Op 30 november komt zijn gezelschap in Rome aan; op 29 december gaat hij op audiëntie bij paus Gregorius XIII.

1581 – Op 7 september wordt Montaigne gemeld dat hij voor twee jaar tot burgemeester van Bordeaux is gekozen en hij keert terug naar Frankrijk. Tweede, herziene druk van Sebonds Théologie naturelle.

1582–84 – Tijdens zijn eerste burgemeesterschap verblijft Montaigne regelmatig op zijn kasteel, waar hij aan zijn essays werkt. De tweede, licht gewijzigde en aangevulde, editie van de Essays (I en II) verschijnt in 1582 te Bordeaux.

1584 – Dood van de hertog van Anjou, laatste broer van Hendrik III, waardoor Hendrik van Navarre de troon zal erven. Op 1 augustus treedt Montaigne aan voor een tweede ambtsperiode als burgemeester van Bordeaux. Deze jaren woedt opnieuw de burgeroorlog, en wordt de Périgord door de pest bezocht. Eerste bezoek van Hendrik van Navarre aan Montaigne.

1585 – Montaigne zoekt te bemiddelen tussen de koning van

Navarre, in naam gouverneur van Guyenne, en de maarschalk van Matignon, feitelijk gouverneur van Guyenne en trouw aan Hendrik III. In een uitgebreide correspondentie houdt hij de maarschalk op de hoogte van de gebeurtenissen. In april houdt de maarschalk Bordeaux uit de handen van de Liga-aanhangers. Matignon en Hendrik van Navarre ontmoeten elkaar. Matignon wordt tot Montaignes opvolger in het burgemeestersambt aangewezen.

In juni breekt de pest in Bordeaux uit. De bevolking slaat op de vlucht. Montaigne trekt zich met zijn familie terug in de heuvels van Cenon.

1586-87 – Het derde deel van de *Essays* krijgt gestalte. De koning van Navarre doet, enkele dagen na de slag bij Coutras, Montaigne aan.

1588 – Onderweg naar Parijs om er de vierde editie van zijn *Essays* te publiceren, wordt Montaigne nabij Orléans door gemaskeerde Liga-aanhangers van zijn koffers beroofd. Men geeft hem zijn kleren, geld en papieren (waaronder ongetwijfeld het manuscript van de *Essays*) terug. In Parijs ontmoet hij Mademoiselle de Gournay, met wie hij hechte relaties zou onderhouden. Dag van de barricaden (12 mei); Hendrik III verlaat Parijs met zijn getrouwen, onder wie Montaigne, en reist naar Chartres en Rouen. In juni wordt de vierde editie van de *Essays* (de vijfde genoemd) gepubliceerd, met zo'n zeshonderd wijzigingen in de boeken I en II. Terug in Parijs wordt Montaigne op 10 juli door de kapiteins van het volk van Parijs gevangen genomen, naar de Bastille gebracht en daar in gijzeling gehouden. Catharina de Médicis, de koninginmoeder, bevrijdt hem diezelfde avond. Montaigne verblijft daarna enkele weken in Gournay-sur-Aronde, Picardië, bij familie van Mademoiselle de Gournay. In oktober is hij in Blois aanwezig bij de Staten-Generaal. Hij verlaat de stad vóór de moordaanslag op de hertog de Guise.

1588-92 – Montaigne verdiept zich in zijn levensavond in de historici Herodotus, Diodorus, Livius, Tacitus, en in Augustinus, Aristoteles, de filosofische verhandelingen van Cicero en Diogenes Laërtius. In 1589 sterft Hendrik III. Montaigne bereidt een nieuwe editie van de *Essays* voor, waarin een duizendtal wijzigingen. In de twintig jaar dat hij met de *Essays* bezig was, krijgt het werk een steeds persoonlijker inslag. Op 13 september 1592 sterft Montaigne.

1595 – Het door Montaigne geannoteerde exemplaar van de *Essays* wordt door zijn weduwe samen met Pierre de Brach overgeschreven; de nieuwe door Mademoiselle de Gournay bij Lange-

lier uitgegeven editie is op deze kopie gebaseerd.

1613 – De oudste, Engelse vertaling van de Essays door John Florio.

1633 – Italiaanse vertaling van de Essays door Marco Ginammi.

1669 – Uitgave van de Essays in drie delen, in Parijs bij Rondet, Journet et Chevillon, en in Lyon bij Olyez.

1674 – De enige – min of meer – volledige Nederlandse vertaling die ooit verscheen, door J.H. Glazemaker.

1774 – Uitgave van Montaigne door Coste, in drie delen. Deze editie zal tot 1801 zestien maal herdrukt worden.

1802 – Uitgave van de *Essais* door Naigeon bij Didot, in vier delen, naar de editie van 1595.

1906 – De stad Bordeaux publiceert de tekstkritische 'Édition Municipale', die de basis vormt van alle edities nadien.

Aan de lezer

(a) Dit, lezer, is een eerlijk boek. Het waarschuwt U al direct dat ik het uitsluitend voor privé-doeleinden en huiselijk gebruik bestemd heb. Ik heb geen moment gedacht aan het nut voor U of aan mijn eigen glorie. Zo'n opzet zou mijn krachten te boven gaan. Ik heb het in het bijzonder ten gerieve van mijn verwanten en vrienden geschreven: opdat ze, wanneer ze mij verloren hebben (wat spoedig het geval zal zijn), er enkele trekken van mijn karakter en opvattingen in kunnen terugvinden en door middel daarvan op een vollediger en sprekender manier de herinnering die ze aan me hebben, levend kunnen houden. Als het mij er om te doen geweest was de gunst van de wereld te winnen, had ik mij mooier uitgedost en mij in een bestudeerde houding aan haar voorgesteld¹. Ik wil dat men mij in mijn gewone doen ziet, eenvoudig en natuurlijk, zonder gezochtheid en gekunsteldheid, want ik beschrijf mezelf. Men vindt hierin, voor zover mijn eerbied voor het publiek dat toelaat, mijn gebreken en mijn natuurlijke manier van zijn naar het leven getekend. Had ik in een van de landen geleefd waar, zoals dat heet, de zoete vrijheid van de oorspronkelijke natuurwetten nog heerst, dan had ik mij heel graag, dat kan ik U verzekeren, van top tot teen en volkomen naakt afgebeeld. Derhalve, lezer, ben ik zelf de enige stof van mijn boek. Er is dan ook geen reden waarom U aan zulk een ijdele en onbeduidende materie uw tijd zou verdoen. Gegroet dus; Montaigne, deze eerste maart 1580².

1. In de edities tot en met 1588 staat er: 'had ik me met geleende fraaiheden uitgedost en me in mijn beste pose opgesteld'.

2. In de druk van 1588 staat '12 juni 1588'.